

UOT 316

<https://doi.org/10.59849/2710-0820.2023.2.253>

Validə Cəfərova

Azərbaycan, Azərbaycan Universiteti Sosial işinin təşkili kafedrasının dissertantı

Azərbaycan

sharifovavalida@gmail.com

UŞAQLAR ARASINDA İNSAN ALVERİNİN BAŞ VERMƏSİ SƏBƏBLƏRİ

Uşaq alveri insan alveri cinayətinin digər formalarına nisbətən daha latent xarakter daşıyır. Aparılan araşdırmalar ölkə və beynəlxalq səviyyədə uşaq alveri haqqında ədəbiyyatın, uşaq alverinin müəyyən edilməsi metodologiyasının, rəsmi statistikanın, hüquq mühafizə orqanlarına müraciətin aşağı səviyyədə olduğunu göstərir. Cinsi istismara, köləliyə, məcburi əməyə, köləliyə bənzər adətlərə məruz qalmış 18 yaşdan kiçik vətəndaşlar uşaq alverinə məruz qalmışlar hesab edilir. Cəmiyyətimizin uşağın cinsi istismarı, uşaq əməyinin istismarı, uşaqlara qarşı edilən psixoloji, fiziki, iqtisadi zorakılıq haqqında kifayət qədər informasiya almaması bunun pis rəftarla eyniləşdirilməsinə səbəb olmuşdur. Cinsi istismarın, uşaq əməyinin istismarının uşağın hüquqlarının pozulması kimi təbliğ olunması bu problemin aktuallaşmasına, düzgün təhlilinə gətirib çıxarır. Uşaq alverinin qarşısının alınması üçün cəmiyyətin hər bir üzvünün yeni doğulmuş körpələrin, uşaqların, yeniyetmələrin müdafiəsinə səfərbər edilməsi vacibdir. XXI əsrdə uşaqların istismarının ifrat formaları: cinsi istismar, pornoqrafiya filmlərinin istehsalı, dilənçilik, erkən yaşda zorla ərə verilmə, uşaq fahişəliyi, müharibə zonalarında əsgər kimi istismar olunmaları, uyğun olmayan şəraitdə əmək, uşaqların satılması, istismarın digər formaları ölkə, regional və global səviyyədə pislənən sosial problemlərdəndir. Buna baxmayaraq, uşaq alveri qurbanlarının sayı ilbəil artır. Uşaqların insan alveri qurbanı olmasının səbəbləri müxtəlidir. Bu səbəbləri araşdırarkən insan alveri qurbanı olmuş uşaqların ailə vəziyyətləri öyrənilməlidir. Yeni doğulmuş körpələrin insan alveri qurbanı olması arzuolunmaz hamiləlikdən, valideynlərin məsuliyyətsiz yanaşmasından, ailənin maddi durumunun aşağı səviyyədə olmasından, surroqat ananın

övladı olmasından, təbii fəlakətlərdən (zəlzələ, daşqınlar), valideynlərin psixoloji vəziyyətlərinin anormal olmasından və sair səbəblərdən ola bilər. Bəzən arzuolunmayan körpələr yetkinlik yaşına çatmayan yeniyetmələrin məcburi nığaha girməsindən doğulurlar. Bu uşaqlar insan alveri qurbanına çevrilirlər. Azərbaycan Respublikasının Uşaq Hüquqları Haqqında Qanuna görə 18 yaşına çatmayan, həyatını tam təmin etmək qabiliyyəti olmayan şəxslər uşaq hesab edilir. Bəzi cinayətkar qruplar birbaşa doğum evlərində yeni doğulmuş uşaqların satılması kimi cinayətkar fəaliyyətlə məşğul olurlar. Məsələn, “Durna yuvası” kimi xüsusi ləqəbi olan analar Moskva şəhərində özəl xəstəxanada yeni doğulmuş körpələrini iki il ərzində satmaqla məşğul olmuşdurlar[5,4]. Uşaqların satılması cinayət fəaliyyəti olduğuna görə adətən, uşaqlar övladlığa götürülür, bundan sonra xarici ölkələrə çıxarılarq satılırlar. Orqanların transplanta-siyası mütəşəkkil cinayətkarlığın subyektlərinin qazanc mənbəyidir. Uşaq orqanlarının vətəndaşı olduğu ölkədə istiadə edilməsi haqqında informasiyanın sızma biləcəyi qorxusu bu cinayətkarların xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərdikləri fikrini irəli sürməyə əsas verir.

Müharibələr zamanı valideynlərini, yaxınlarını itirmiş, zəlzələ və daşqınlar kimi təbii fəlakətlər zamanı kimsəsiz qalmış, quraqlıq, işsizlik, çox uşaqly ailələrdə təlabatların ödənilməməsi səbəbindən çətin sosial şəraitdə yaşayan uşaqlar insan alverinin qurbanına çevrilirlər. Bəzən yeniyetmələr valideynlərlə yaşamaq istəmir, kənddən çıxıb müstəqil olaraq şəhərdə yaşamaq istəyirlər. Bəziləri valideynlər tərəfindən fiziki zorakılığa məruz qalır, valideynlərinin tələblərini yerinə yetirmək istəmir [12,9-10]. Belə səbəblər yeniyetmələrin küçə uşaqlarına çevrilməsinə səbəb olur. Son dövrlərin statistik

məlumatlarına əsasən insan alveri qurbanı olmuş insanların 20%-i uşaqlardır [6]. BMT Baş Məclisinin 1989-cu 20 noyabr tarixində qəbul etdiyi Uşaq hüquqları haqqında konvensiyaya əsaslanaraq 1998-ci ildə Azərbaycan Respublikasında Uşaq hüquqları haqqında qanun qəbul edilib. Nəzərə almaq lazımdır ki, respublika əhalisinin 2 800 000 nəfəri uşaqdır, əhalinin 29%-ni uşaqlar təşkil edir. Uşaq hüquqları haqqında qanunun 28-ci maddəsi uşaqların zorakılığın bütün növlərindən, cinsi istismardan, qumar, dilənçilik, narkomaniya və sair kimi zərərli məşğuliyyətlərdən müdafiə edir.

“Uşaq hüquqları haqqında” qanun uşaqların yaşamaq və inkişaf etmək, həyatı və sağlamlığının mühafizəsi, ad və vətəndaşlıq almaq, tərbiyə almaq, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq, zəruri maddi təminat, vicdan, fikir və söz azadlığı, məlumat azadlığı və s. hüquqlarını təsdiq edir. Təqdirə layiq haldır ki, “Uşaq hüquqları haqqında” qanun respublikanın orta məktəblərində dərs vəsaitlərinə salınmış, tədris prosesi zamanı tədris və təbliğ olunur. Uşaq hüquqlarının tədrisi məktəblilərdə öz hüquq və vəzifələrinin şəxsinə və qanunvericiliyə hörmət hissi aşılayır.

Hər bir yenidoğulmuş körpə uşaq valideyn himayəsində böyüməlidir. Əgər müəyyən səbəblərdən onlar valideynlərini itirərlərsə, yaxınlarının himayəsində böyüməlidirlər. Əgər yaxınlarının himayəsindən də məhrum olarlarsa, belə uşaqlar 18 yaşına kimi tam dövlət təminatında olurlar. Hər bir uşağın orta ümumtəhsil məktəblərində icbari təhsil almaq, yazıb-oxumağı öyrənmək, biliklərə yiyələnmək hüququ var. Uşaqlar təhsildən yayınmamalıdırlar. İcbari təhsil uşaqların ümümbəşəri və milli-mənəvi dəyərləri mənimsəməsinə, dünyagörüşünün formalaşmasına, vətənpərvərlik ruhunda böyüyərək, uşaq hüquqlarının və azadlıqlarının öyrənməsində mühüm rol oynayır. Çoxuşaqlı ailələrdə, aztəminatlı ailələrdə valideynlər övladlarına icbari təhsildən başqa təhsil (müxtəlif kurslar, rəqs, idman, rəsm, musiqi və s.) verə bilmədikləri üçün uşaq hüquqlarının təlim-tərbiyənin tərkib hissəsi kimi tədrisi faydalıdır. Uşaqların iştirak hüququ müxtəlif rəsmi və qeyri-rəsmi, dövlət və qeyri-dövlət tədbirlərində uşaqların böyüklərlə birlikdə iştirak etməsini təsdiq edir. Bu böyüməkdə olan nəsildə fəallıq, sərbəst dü-

şüncə formalaşmasına xidmət edir. Bütün bunlar mənəvi cəhətdən sağlam gələcəyin, cəvək, öz hüquqlarını dərk edən vətəndaşların formalaşmasına xidmət edir. Yaşamaq hüququ körpələrin doğulduğu andan onun qidaya, tibbi müayinəyə, doğulduğu ünvanda yaşamağa hüquq verir. Uşaqların müdafiə hüquqları vardır. Müdafiə hüququ onların narkomaniya, cinsi istismar, dilənçilik, uşaq parnoqrafiyası, ailə zorakılığı, hərbi münaqişələrdə iştirak kimi hüquq pozuntularına aydınlıq gətirir[9]. Uşaq hüquqlarının geniş təbliği, tədrisi orta məktəblərdə təhsil alan uşaqların hüquqlarını öyrənməsi sosiallaşma zamanı onların daha adekvat qərarlar qəbul etməsinə, insan alveri qurbanlarının toruna düşməməsinə xidmət edir. Azyaşlılar cəmiyyətin həssas qruplarından olduqları üçün onların asayışının təmin olunması aktual problemdir. Yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın artması gələcək nəsillər üçün narahatlıq yaradır. Cinayətkarlığın yeniyetmələr arasında yayılması probleminin öyrənilməsi onların hüquqazidd əməllərə sövq edən amillərini tədqiq etməyə imkan verir. Beləliklə, yetkinlik yaşına çatmamışlar çox zaman böyüklərin mənfi təsirlərinə düşərək narkotik istifadəçilərinə, spirtli içki düşkünlərinə çevrilirlər ki, bu da sonda onların insan alveri qurbanlarına çevrilmələrinə səbəb olur. Ötən əsrlərdə narkotik vasitələr dərman vasitəsi, ağrıkəsici kimi istiadə edilirdisə, müasir dövrimüzdə psixoloji və fiziki asılılığın bir növü hesab edilir. Narkotik maddələr tez bir zamanda istifadəçidə asılılıq yaradır. Beləliklə, narkotik istifadəçiləri narkotik maddələri satanların müştərisinə çevrilir[13,17-21]. Narkotik vasitələrin aludəçisi olan şəxs fikrini məktəbə, dərslərə, universitetə fokuslaya bilmir və yaxud işə əvvəlki kimi aktiv şəkildə gedə bilmir. Bundan başqa narkotik maddələrdən asılılıq, onları əldə etmək üçün pulun tapılması kimi problem yaradır. Müxtəlif mənbələrdən əldə edilmiş faktlar narkomanların narkotiklərin əldə edilməsi üçün hətta ailə üzvlərinə, yaxınlarına zərər verməsi faktlarını təsdiqləyir. Bu bəlaya düşər olan gənclər asanlıqla insan alverinin qurbanlarına çevrilirlər. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində narkotik maddələrin istifadəçilərinə qarşı sənət və peşə seçimində müxtəlif qadağalar tətbiq olunmuşdur. Narkomaniyaya düşər olmuş gənclər həkim (onkoloq, aneste-

zioloq-reanimotoloq və s.), bütün məktəbəqədər tərbiyə və təhsil müəssisələrində, hüquq mühai-zə sistemində, inkasatorlarda və sair müxtəlif perestijli peşələrdə əmək fəaliyyəti ilə məşğul ola bilməzlər. Gənclərin bu səpgidən olan mə-lumatlara malik olması onların bu zərərli vər-dişdən uzaq olmağa və nəticədə insan alverinin qurbanı olmaqdan xilas edər. Gənc nəslin nü-mayəndələrinin fiziki və mənəvi deqradasiyası-na səbəb olan narkotik və psixotrop maddələrin istehsalına, paylanmasına və istiadəsinə cəlb edilməsi qanunla qadağandır. Yeniyetmələri narkotik maddələrin istifadəsinə cəlb etmək, narkotik vasitələrdən istiadəyə asılılıq yaratmaq və bundan sonra onları müxtəlif məqsədlər (di-lənçilik, kölə əməyi, cinsi istismar, cinayət əməlləri və s.) üçün istiadə edənlər cinayətkar-lardır və qanun qarşısında cavab verməlidirlər. Təəssüf hissi ilə qeyd etmək istərdik ki, son za-manlar məktəblərdə, parklarda, küçələrdə, isti-rahət mərkəzlərində tərkibində narkotik vasitə-lər olan şirniyyat, konfet kimi məhsullar mək-təblilərə təklif edilməsi faktları mövcuddur. Bu faktlar DİN-nin əməkdaşları tərəfindən aşkar edilir və həmin cinayətkarlar qanunla cəzasını alırlar.

Qədim zamanlarda quldarlar qulları “danı-şan əmək” alətləri hesab edirdilər, qulları istis-mar edərək varlanırdılar. Qulun şəxsi həyatı, əmlakı, təsərrüfatı, hisləri ola bilməzdi. Uzun illər bəşəriyyət insanı alçaldan qul, kölə, təh-kimçilik kimi insan alveri formaları ilə mübarizə aparmışdır. Bu mübarizədə müxtəlif cəmiy-yətlər bir-birini əvəz etmişdir. XX əsrdə dünya-nın əksər dövlətləri tərəfindən insanın kölə kimi istiadə edilməsi pislənmişdir. Köləliyə, insan əməyindən sui-istiadəyə tək-cə yetkin insanlar deyil, uşaqlar da məruz qalırlar. Bu Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qadağandır. Əmək fəaliyyətinə başlayan şəxslərin 15 yaş tamamilə olmayıbsa işə götürülə bilməz [2]. İşə qəbul edildikləri halda valideyn, övladlığa gö-türən və yaxud bu gənci qanuni himayə edən şəxs yazılı surətdə icazə verməlidir. İşə götürən 15 yaşdan kiçik şəxslə əmək müqaviləsi bağla-yarsa, cərimə olunur. 15-18 yaşlı gənclər işə gö-türülərkən əmək şəraiti, onların fiziki gücü, əmək müəssisəsinin xarakteri və s. nəzərə alın-malıdır. Ağır əmək şəraiti mövcud olan, əxlaqi səviyyəsi aşağı olan müəssisələr, yeraltı tunel-

lər, şaxtalar bu yaş qrupundan olan gənclər üçün qadağandır. Həmçinin spirtli içkilər, tok-sik maddələr, narkotiklərin istehsalı, saxlanması, çatdırılması kimi fəaliyyətlər uşaq və gənclə-rə qanunla qadağan edilir.

”Azərbaycan Respublikasının Uşaqlara da-ir 2020-2030-cu illər üçün Strategiyası” ölkə başçısı tərəfindən təsdiq edilmişdir. Strategi-ya 18 yaşına kimi müxtəlif sosial qruplarda təmsil olunan uşaqların fiziki və psixoloji cəhətdən sağlamlığını, müasir tələblərə uyğun təhsil al-masını, sağlam mühitdə böyüməsinin təmin edilməsi üçün gələcək tədbirlərin planlaşdırıl-masını nəzərdə tutur. Sosial yönümlü proqram-lar müxtəlif səbəblərdən valideynlərini itirmiş, sağlamlıq imkanı məhdud, qaçqın və köçkün ailələrdə böyüyən gələcək nəslin qayğısı ilə əhatə olunmasını nəzərdə tutur. Bu proqramlar təhsil, tibb, hüquq, əmək sahəsində monitorinq-lərin aparılmasını nəzərdə tutur. Monitorinqlər vasitəsilə bu sahələrdə yeniyetmə və gənclərin qarşılaşdığı problemlər öyrənilir [1]. Aztəmi-natlı ailələrin övladlarının, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların, valideynlərini itirmiş, vali-deyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların təhsil ala bilməsi üçün daha əlverişli şərait ya-radılmışdır. Bundan başqa uşaq istismarının qarşısını almaq üçün vaxtaşırı monitorinqlərin, yoxlamaların aparılmasını və qiymətləndirilmə-sini nəzərdə tutan tədbirlər həyata keçirilir. Uşaq əməyinin istismarının qarşısının alınması üçün valideynlərin, sahibkarların, uşaqların öz-lərinin maarifləndirilməsinə ehtiyac vardır. Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti mü-təmadi olaraq respublikanın müxtəlif rayonla-rında seminarlar təşkil edir. Seminarlar uşaq əməyinin istismarının onun fiziki inkişafına, təhsilinə, mənəvi keyfiyyətlərinin formalaşma-sına vurduğu zərəri ictimaiyyətə çatdırmaq məqsədi daşıyır. Uşaqların icbari təhsildən ya-yınmaması üçün tək-cə valideyn və yaxud hima-yəçilər deyil, onları icbari təhsilə yönəldən, ic-bari təhsillərinin davamlı olmasına nəzarət edən mexanizmin olması vacibdir. Çünki uşaq əmə-yinin istismarı adətən, aztəminatlı, çoxuşaqlı, iş qabiliyyəti olmayan, işsiz, zərərli vər-dişləri olan valideynlər olan ailələrdə olur. Uşaq əmə-yinin istismarının kökü cəmiyyətin sosial rifahı-nın aşağı səviyyədə olmasından irəli gəlir. Bu

problemin aradan qaldırılması üçün işsizlik aşağı səviyyədə olmalı, dövlət məşğulluq xidmətləri orqanları tərəfindən məşğulluq proqramları həyata keçirilərkən hədəf qrupu olaqar çətin həyat şəraitində yaşayan ailə başçıları seçilməli, birinci növbədə onlar məşğulluğa cəlb edilməlidir.

Beynəlxalq konvensiyalara əsaslanaraq milli qanunvericilikdə yaşı 18-dən kiçik olanların ağır şərtlərlə əmək fəaliyyətilə məşğul olmaması, çətin sosial şəraitdə yaşayan uşaqların müəyyən edilərək, dövlət himayəsinə verilməsi nəzərdə tutulur. Uşaq əməyinin istismarının qarşısını almaq üçün nəzərdə tutulan regional qurumlarda dövlət proqramları həyata keçirilərsə, daha optimal nəticələr verə bilər. Müxtəlif dövlətlərin, regional və beynəlxalq təşkilatların bu sahədə ortaq qərarları bütün dünya dövlətləri tərəfindən dəstəklənir[10].

Qeyd etmək istərdik ki, "Save the Children" təşkilatının 2018-ci il reytingində 175 ölkə arasında 841 xalla 89-cu yeri tutan Azərbaycanda məktəb yaşında uşaqlar arasında təhsildən yayınanlar 4,6 faiz, uşaq əməyi göstəricisi isə 6,5 faiz olub[11]. Münaqişələr səbəbindən daimi yaşayış yerlərini tərk etməyə məcbur olan uşaqlara dair bölümdə Azərbaycanın göstəricisi 6.4 faiz təşkil edib. Uşaqların vəziyyəti ilə bağlı dünya üzrə durum keçən ilə nisbətən yaxşılaşsa da, irəliləyişin sürətinin istənilən səviyyədə olmadığı vurğulanıb. Uşaqların münaqişələrə cəlb edilməsi, onlardan əsgər kimi istifadə edilməsi, uşağın həyatına müharibə zonasında son qoyulması və başqasının həyatına uşaq tərəfindən son qoyulması dünya ictimaiəti tərəfindən qəbul edilməyən hadisələrdəndir. Uşaqların münaqişələrə cəlb edilməsinin tarixini araşdırsaq, qədim zamanlardan başlayaraq hal-hazırkı dövrümüzə qədər faklarla rastlaşa bilərik. Baxmayaraq ki, qadınlar və uşaqlar cəmiyyətin ən həsas, müdafiəsiz, fiziki cəhətdən zəif, köməyə ehtiyacı olan təbəqəsidir. Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiya 15 yaşına çatmamış uşaqların müharibəyə cəlb edilməməsinə beynəlxalq səviyyədə qadağan etdi. Bu konvensiyaya qoşulan dövlətlər tərəfindən dəstəklənirdi. Ancaq 2000-ci ildə Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyanın Fakültativ Protokoluna əsasən uşaqların müharibədə iştirak yaşları 18-ə qaldırıldı. Baxmayaraq ki, Azərbaycan Respublikası Müdafiə

Nazirliyinin hərbi liseylərinə 15 yaşı tamam olan yeniyetmələr qəbul olunur ancaq onların müharibə zonalarında əsgər kimi iştirak etmələri qeyri-qanunidir. Azərbaycan Respublikasında vətəndaşların hərbi xidmətə çağırılma yaşları 18-dir [4].

Təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq hüququn uşaqların silahlı münaqişələrdə iştirak etməməsi ilə bağlı tələblərinə bəzi dövlətlər tərəfindən məhəl qoyulmur. 44 günlük müharibə zamanı Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən humanitar atəşkəs rejiminin şərtlərinə məhəl qoymayaraq müharibə zonasına daxil olmayan Azərbaycan Respublikasının şəhərləri, kəndləri kaset bombaları, raket və ağır artilleriya zərbələrinin hücumlarına məruz qalmışdır. Bərdə şəhəri, Bərdə rayonunun Qarayusifli kəndi, Gəncə şəhəri, Beyləqan, Tərtər şəhərinin məktəb, xəstəxana və digər yaşayış obyektləri Qəbələ, Goranboy, Ağcabədi, Abşeron, Xızı rayonları atəşə məruz qalmışdılar. Bu hücumlar nəticəsində dinc sakinlər o cümlədən, 12 uşaq həyatını itirmişdi[3].

Bildiyimiz kimi ailə formalaşmaqda olan uşağın şəxsi keyfiyyətlərinin formalaşdığı "təhsil institutudur". Ailə institutu uşaqların sosiallaşması üçün sosial mikromühit kimi uşaqlara sosial dəyərlər ötürür. Ailənin sosiallaşma institutu kimi unikalığı uşağın həyatının əhəmiyyətli dövrünün burada formalaşması və başqa sosiallaşma institutlarından daha təsirli olması ilə əlaqədardır. Ailə cəmiyyətin ilkin strukturu olaraq yeni dünyaya gəlmiş uşaq üçün əhəmiyyətli sosial mühitdir. Ailə uşaqların zehni inkişafına, emosional vəziyyətinə böyük təsir göstərir. Uşağın sosiallaşmasına valideynlərin təhsil səviyyəsi, mədəni səviyyəsi, həyat təzi, maddi vəziyyəti təsir edir. Ailə formalaşmaqda olan nəslin psixi və fiziki sağlamlığına böyük təsir edir. Ailə uşağı sərbəst həyata hazırlayır [7, 148-151].

Azərbaycan cəmiyyətində dinin təsiri, milli mentalitetimiz hər bir qız övladının ərə verilməsini, gənc yaşda ana olmasını dəstəkləyir. Valideynlər qızlarının "çörək verəni" olmasını, başının üstündə kişi xeylağı olmasını arzu edirlər. Ancaq erkən nigaha daxil olma məqbul və ya qeyri-məqbul hadisə kimi daim mübahisə obyektinə olmuşdur. Erkən nigaha daxil olanların aldıqları maddi və mənəvi zərərin miqyası ge-

niş tədqiq edilir, onun bioloji, sosial-psixoloji, iqtisadi, hüquqi cəhətləri tədqiq edilir. Beynəlxalq araşdırılmalar dünyanın müxtəlif ölkələrində olan reallığı fərqli statistik məlumatlarla təqdim edir. Respublikamızda real vəziyyət müxtəlif regionlar, rayonlar üzrə fərqlidir. Məsələn, cənub bölgəsi, Lənkəran, Masallı, Astara rayonlarında erkən yaşda qızların təhsildən yayındırılması, ərə verilməsi adət-ənənələrin davam etdirilməsi reallıqdır. Bu zonada, xüsusilə kənd yerlərində valideynlər qızlarını erkən yaşda ərə verməklə, bir növ “ evdə qalmış qız” qınağından övladlarını xilas etmiş olduqlarını fikirləşirlər. Ancaq erkən yaşda zorla ailə qurmağın bir sıra mənfi xüsusiyyətləri haqqında valideynlərin, ailə quranların, ictimaiyyətin maariflənməsi lazımdır. Beləliklə, erkən nigahın baş vermə səbəbləri əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi dini inanclarla, milli mentalitetlə sıx bağlıdır. Bundan başqa bir sıra sosial-iqtisadi problemlər erkən yaşda nigaha daxil olmağa zəmin yaradır. Bu problemlərə qızların valideynlərinin çətin sosial şəraitdə yaşaması, işsizlik, çoxuşaqlı ailənin övladı olması, valideynlərin təhsilsiz olması və sair səbəblər ola bilər. Acınacaqlı hal ondan ibarətdir ki, qızlar ərə verilərkən, təhsildən ayrılarkən, nişanlı seçilərkən onların fikri nəzərə alınmır. Ailə qurmağa hazırlaşan qızın şəxsi arzusu və istəklərinə önəm verilmir, sərbəstliyə, müstəqilliyə can atan gənc qızlar stiqmaya məruz qalır, ailə həyatı qururlar. Erkən yaşda zorla ərə verilən yeniyetmə qız nə itirir sualına cavab axtararkən, ilk növbədə onun şəxsi azadlığının, daha sonra təhsil hüququnun tapdanmasının şahidi olur. Təhsil hər bir uşağın, gəncin əldə edə biləcəyi özünü müdafiə sistemidir. Təhsili olan insan həyat yolunda məktəbdə, universitetdə, peşə məktəbində aldığı biliklərə, informasiyalara, ümümdünyəvi dəyərlərə istinad edir. Buna görə də xalqımızın fəxri, dahi şəxsiyyət H.Əliyev “Təhsil millətin gələcəyidir.” demişdir. Təhsili olmayan, heç bir ixtisasa, peşəyə yiyələnməyən gənc gələcəkdə qazanc mənbəyindən məhrum olur. Sabahın anası, ailə başçısı ailəsini təhsilli qadın kimi maddi cəhətdən təmin etməkdən məhrum olur, cəmiyyətimizdə yoxsul ailələrin, aztəminatlı ailələrin sayı artır. Psixoloqlar isə bu qrupdan olan anaların uşaqlara tərbiyə, təhsil verilməsində, həyata adaptasiyasında aktiv iştirak edə bilməməsini

söyləyirlər. Gənc anaların övladlarını uşaq evlərinə verməsi, başqa insanlara övladlığa verməsi kimi faktlar mövcuddur. Bütün bunlar insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulmasına və insan alveri qurbanlarının artmasına səbəb olur.

Uşaqlara qarşı zorakılığın, cinsi istismarın, uşaq alverinin, uşaq əməyi və zərərli ənənəvi təcrübələrin qarşısının alınması BMT-nin Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyasında nəzərdə tutulub. Konvensiya dünya dövlətlərini zorakılığa tədbirlərin həyata keçirilməsinə çağırır. Zorakılığın qarşısının alınması üçün tibbi və psixoloji, sosial və pedaqoji xidmət yüksək səviyyəyə çatdırılmalı, hüquq mühafizə sistemi, qəyyumluq və himayə orqanlarının xidmətlərindən istifadə edilməlidir [8,7-8].

Milli uşaq müdafiə sistemlərinin təkmilləşdirilməsi hər bir ölkənin vətəndaşı olan uşaqları mühafizə etmək üçün nəzərdə tutulub. BMT uşaqların mühafizəsinə dövlət tərəfindən işə qəbul edilən sosial işçilər və hüquq müdafiəçilərinin cəlb edilməsini məsləhət görür. Milli uşaq müdafiə sistemlərinin təşkilində lazımı bilik və resurslara malik işçilərin fəaliyyət göstərməsi dövlətin məsuliyyətindədir [14, 18-19].

Çətin sosial şəraitdə yaşayanların maddi vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması üçün Azərbaycan Respublikasının “Sosial xidmət haqqında” qanunu 30 dekabr 2011-ci il tarixində qüvvəyə minmişdir. Bu qanunun valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqları, sosial təhlükəli vəziyyətdə olan uşaqları, beş uşağı olan qadınları, sağlamlıq imkanı məhdud 18 yaşadək uşaqları, şəhid və müharibə əlillərinin, müddətli həqiqi hərbi xidmət qulluqçularının uşaqlarını əhatə edir. Sadaladığımız qrupdan olan vətəndaşlar hər ay sosial müavinətlə təmin edilir. Buna əlavə olaraq, qeyd etmək istərdik ki, aztəminatlı ailələrin uşaqları 1 yaşa qədər sosial müavinətlə təmin edilir. Ölkəmizdə yeni doğulan hər bir uşağa birdəfəlik müavinət ödənilir. Valideynlərini itirmiş hər bir uşağa və onların qəyyumlarına aylıq sosial müavinətlər ödənilir. Sosial müavinətlərin məbləği ilbəl artırılır. Vətəndaşların sosial-iqtisadi vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması dövlətimizin qarşısında duran prioritet məsələlərdən hesab edilir.

Hesab edirik ki, uşaqların insan alveri qurbanlarının siyahısında payının azaldılması üçün vətəndaşlara dövlət tərəfindən edilən sosial dəs-

təkdən əlavə bu problemi cəmiyyətə çatdırmaq üçün onların maariflənməsinə ehtiyac var. Təbliğatın ümümtəhsil məktəblərindən başlanması, 11 illik tədris proqramında aşağı sınıfdan başlayaraq, insan hüquqlarını təbliğ edən mövzuların ilbəil genişləndirilərək tədris olunması məqsədə müvafiq olar. Maarifləndirmə tədbirləri təşkilatlarda, müəssisələrdə müxtəlif vasitələrlə aparılmalıdır. Bunlar videoçarxların nümayişi, braşuraların paylanması, iclasların keçirilməsi, açıq havada kütləvi tədbirlərin keçirilməsi şəklində olmalıdır. Maarifləndirmə tədbirlərinin həm də cəmiyyətimizin sosial təhlükəli vəziyyətdə yaşayan vətəndaşlarla aparılması lazımdır. Beləliklə, bütün fikirləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

- Uşaq alverinin metodologiyasının, terminologiyasının, baş vermə səbəblərinin elmi cəhətdən araşdırılması gənc nəslin formalaşmasına təsir edən mənfi sosial-mədəni, sosial-iqtisadi, sosial-hüquqi problemlərin müəyyən olunmasına səbəb olar.

- Uşaqlar arasında hüquq və azadlıqlarının təbliğatına aid dərslər, seminarlar, filmlərin nümayişi kimi tədbirlərin keçirilməsi məqsədəmüvafiq olardı.

- Hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən çətin sosial-şəraitdə yaşayan ailələrin, uşaqların, yeniyetmələrin fəaliyyətilə bağlı görüşlər keçirilməli, onların sosial, hüquqi, iqtisadi problemləri monitorinq edilməlidir.

- Ailənin uşaqların formalaşmasında mühüm rolunu onun sosial müdafiəsini, sosial-iqtisadi problemlərə, ailədaxili problemlərə, alkoqol və narkotikdən istifadəyə, deviant davranışa, məişət zorakılığına qarşı mübarizədə dövlət institutu qarşısında təxirə salınmaz tədbirlər görülməsini vəzifə kimi qarşıya qoyur.

- Respublikanın müxtəlif rayon və şəhərlərində məşğulluq proqramları çətin sosial şəraitdə yaşayan ailələrə şamil edilməli, daimi iş yerləri, stabil gəlirlərlə vətəndaşlar təmin edilməlidir.

- BMT-nin uşaq fondunun (UNICEF) uşaqların müxtəlif növ istismarının qarşısının alınması sahəsində apardıqları nəzəri və praktik təcrübə öyrənilərək sosial iş təcrübəsinin tətbiqində, uşaq alverinə məruz qalanların müəyyən olunmasında, reabilitasiyasında, təhsilə, məşğulluğa yönəldilməsində tətbiq edilməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Uşaqlara dair 2020–2030-cu illər üçün Strategiyasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan respublikası prezidentinin sərəncamı. URL: <https://e-qanun.az/framework/45086>

2. Azərbaycan Respublikasının Əmək məcəlləsi. URL: <https://e-qanun.az/framework/46943>

3. Azərbaycan Respublikasının baş Prokurorluğunun saytı. <https://genprosecutor.gov.az/az/page/azerbaycan/n/i-ve-ii-qarabag-muharibesi/44-gun-suren-veten-muharibesi-ii-qarabag-muharibesi>

4. Hərbi vəzifə və hərbi xidmət haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. URL: <https://e-qanun.az/framework/23021>

5. İnsan alveri ilə mübarizə. – Bakı – 2015, - 25 s.

6. Konvensiya. URL: https://migration.gov.az/content/pdf/5acb09f3100d0_U%C5%9Faq%20h%C3%BCquqlar%C4%B1%20haqq%C4%B1nda%20Konvensiya

7. Sosiologiya. Dərslük. / Z.İ. Məmmədovun və X.H. Orucovun ümumi elmi redaktəsi ilə. – Bakı: İqtisad Universiteti nəşriyyatı, - 2006, - 243 s.

8. Uşaq və yeniyetmələrə yönəlmiş zorakılıq hallarının qarşısının alınması üzrə metodik vəsait. // Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi kollegiyasının 15 fevral 2017-ci il tarixli 08 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir. – Bakı - 2017, - 60 s

9. Uşaq hüquqları haqqında Azərbaycan respublikasının qanunu. URL: <https://e-qanun.az/framework/3292>

10. Uşaq əməyinin ən pis formalarının qadağan edilməsinə və onların aradan qaldırılmasına üçün təcili tədbirlərə dair Konvensiyaya (onun müddəalarını tamamlayan 190 nömrəli Tövsiyə daxil olmaqla) qoşulmaq barəsində Azərbaycan respublikasının qanunu. URL: <https://e-qanun.az/framework/541210>

11. Yusubova A. Uşaqların məcburi əməyin qurbanına çevrilməsi qlobal problem kimi: [Elektron resurs]/ - Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi. – Bakı, - Dekabr 12, 2019. URL: <https://stm.az/ru/news/316/usaqlarin-mecburi>

emeyin-qurbanina-cevrilmesi-qlobal-problem-kimi-arasdirma

12. Бархатов, Д.Е. Социальный статус работающих «уличных детей»/ Автореф. дис. ... канд. соц. наук /- Москва, - 2004, - 24 с.

13. Гутник, М.С., Кравцов Д.А. Актуальные вопросы исполнения уголовных наказаний в отношении несовершеннолетних, осужденных без лишения свободы // - Norwegian Journal of development of the

International Science No - № 53, - 2021, - 17-21 с.

14. Торговля детьми и защита несовершеннолетних: Обеспечение защиты прав и удовлетворения потребностей детей, пострадавших от торговли людьми, в рамках существующих механизмов защиты детей// ОБСЕ/Бюро Специального представителя и координатора ОБСЕ по борьбе с торговлей людьми. - Вена, - 2019,- 80 с.

Summary

Valida Jafarova

Causes of human trafficking among children

Child trafficking is more latent than other forms of human trafficking crime. The conducted studies show that the literature on child trafficking, the methodology of determining child trafficking, official statistics, and appeals to law enforcement agencies are at a low level at the national and international level. Citizens under the age of 18 who have been subjected to sexual exploitation, slavery, forced labor, slavery-like practices are considered to be victims of child trafficking. The fact that newborn babies are victims of human trafficking can be due to unwanted pregnancy, irresponsible attitude of parents, low financial status of the family, being a child of a surrogate mother, natural disasters (earthquakes, floods), abnormal psychological conditions of parents and other reasons.

Based on international conventions, the national legislation stipulates that those under the age of 18 should not work under difficult conditions, children living in difficult social conditions should be identified and placed under state protection. If the state programs are implemented in regional institutions to prevent the exploitation of child labor, it can give more optimal results. Joint decisions of various states, regional and international organizations in this field are supported by all world states. In order to reduce the share of children in the list of victims of human trafficking, in addition to the social support provided by the state to the citizens, there is a need to educate them, show videos, distribute brochures, hold meetings, and hold outdoor mass events in order to convey this problem to the society.

Keywords: *Stigma, minor, adolescent, rights, freedom, social work, social problem, non-governmental organizations, peacekeeping, sexual exploitation, violence, psychological, right to participation, right to life, right to education, difficult social conditions, unemployment, employmenta*

Резюме

Валида Джафарова

Причины торговли людьми среди детей

Торговля детьми носит более латентный характер, чем другие формы преступлений, связанных с торговлей людьми. Проведенные исследования показывают, что литература по вопросам торговли детьми, методика определения торговли детьми, официальная статистика,

обращения в правоохранительные органы находятся на низком уровне на национальном и международном уровне. Жертвами торговли детьми считаются граждане в возрасте до 18 лет, подвергшиеся сексуальной эксплуатации, рабству, принудительному труду, практикам, сходным с рабством. То, что новорожденные дети становятся жертвами торговли людьми, может быть связано с нежелательной беременностью, безответственным отношением родителей, низким материальным положением семьи, нахождением ребенка от суррогатной матери, стихийными бедствиями (землетрясения, наводнения), ненормальным психологическим состоянием родителей. и другие причины.

На основании международных конвенций национальным законодательством предусмотрено, что лица до 18 лет не должны работать в тяжелых условиях, дети, живущие в тяжелых социальных условиях, должны выявляться и помещаться под защиту государства. Если в региональных учреждениях будут реализованы государственные программы по предотвращению эксплуатации детского труда, это может дать более оптимальные результаты. Совместные решения различных государств, региональных и международных организаций в этой области поддерживаются всеми государствами мира. Для снижения доли детей в списке жертв торговли людьми, помимо социальной поддержки, оказываемой государством гражданам, необходимо их обучать, показывать видеоролики, распространять брошюры, проводить встречи, проводить массовые мероприятия на открытом воздухе с целью донести эту проблему до общества.

Ключевые слова: *Стигма, несовершеннолетний, подросток, права, свобода, социальная работа, социальная проблема, неправительственные организации, поддержание мира, сексуальная эксплуатация, насилие, психологическое, право на участие, право на жизнь, право на образование, тяжелые социальные условия, безработица, занятость*